

У потрази за стварном стварношћу

(Чедо Недељковић, збирка приповедака *Стварније од стварности*, издавачи Sigmaprevent, Врњачка бања и Библиотека Лучани – Гуча, 2023)

Откад је стварања и стваралаштва – у филозофији, науци и уметности – прво и основно питање којим се ствараоци свевремено баве јесте питање људске могућности да одгонетне суштину стварне стварности, и да ту суштину, ма на који начин, изрази и искаже. А у тој потреби да се спознато изрази и искаже налази се и разлог посебне (другачије) специфичности књижевности. Само у књижевности израз и исказ дају се – из прве, док се у осталим уметностима, филозофији и науци дају из друге руке.

Подразумева се да, због природе самог стваралаштва, свако ново време доноси нове одговоре на то основно, „старо” питање. Та чињеница је разлог што се рецепијенти резултата спознаје, у сваком времену, и у свакој врсти стваралаштва, у већој или мањој мери, увек налазе у позицији интерактивности – дорађују, дограђују, све изнова стварају; вреднују, оцењују и процењују, и одлучују о својој позицији у новонасталој стварности, делом стварној, а делом нестварној. Ипак, то одлучивање је могуће само кад је реч о филозофској и научној спознаји, где је рацио – у чину интерактивности – пресудан. У уметности, кад се читалац сусретне са новом уметничком спознајом, он ништа не може одлучивати, но само може бити, у већој или мањој мери, захваћен таласом емотивне побуђености (и пробуђености), као резултатом естетских утицаја створеног уметничког дела, које о уметничкој спознаји сведочи. Тек потом и сâм читалац може имати и сопствени исказ о створеном делу.

Нашавши се у улози једног од могућих рецепијената садржаја приповедака у Збирци Стварније од стварности, књижевника Чедо Недељковића, већ након прве две прочитане приповетке (*Поништавање сопства* и *Бајлонијева пијаци*) био сам захваћен таласом јединства емотивног и естетског. Уз то ми се и потреба за интерактивношћу наметнула сама од себе.

У првој приповеци жестоко ме „ошинуо“ карактеристичан дијалог између моћног вође моћне партије и Живана, човека који је морао да напусти часопис Зрак зато што је мислио својом главом, а не туђом. Каже партијски вођа да му је потребан човек широке опште културе, оштре опсервације, литерарно образован, вешт на перу – да му пише излагања за јавне скупове, парламентарне дебате, политичке расправе. „Ти си идеалан човек за ту улогу. Суфлер у позоришту шапуће, а глумац изговара, ти пишеш, а ја то читам или причам као своје.“ „Значи ли то да ја више нећу бити ја.“ „Не значи. Ти и даље остајеш Живан Миликић. Имаш свој датум рођења, родитеље, децу, жену, пријатеље, личну карту, уписан си у бирачки списак, плаћаш порез и казне за саобраћајне прекршаје.“ „Али интелектуално не постојим. Мисаоно, ја постајем ти, а мени припада бедни остатак.“ Живан је био у великој недоумици: на једном теразијском тасу трособан стан и велика плата, а на другом осиромашени Живан. И, наравно, пресудио је практични ум његове жене. „Не смеш пропустити јединствену прилику.“

Мој интерактивни его био је не само побуђен, него и побуђен овом реалном сликом не само овдашње, него васцеле реалности једног орвеловског глобалног света у настајању и насртању на све људско, на сопство човека-појединца и брисање његовог сопственог ја, али и његово уписивање у сва дигитална документа и документације, које су даноноћно под будним оком глобалисте, тог новорођеног и надређеног „Великог брата“. Но, књижевни стваралачки увид не би био књижевни, ако би стао и остао само на томе увиду,

и само на тој поруци потенцијалном читаоцу. Спас за њега (читаоца) долази већ са следећом приповетком (*Бајлонијева пијаца*). Одједном сам се нашао посред великог „старогрчког позоришта“ где све врви од живота једне другачије реалности, посред трга на којем глумци и публика, у заједништву учествују у испредању једне могуће стварности са пуно оптимизма, лепоте живота, људски смисаоних догађаја и догађања. [Није ми засметало ни то што се у овом „јединственом позоришту“ као актери појављују и они који једва састављају крај са крајем, јер – неумитношћу људске природе – и то је реални живот (стварнији од стварности), у свим временима, и за сва времена.] И, у само једном трену схватио сам да Дух старогрчког позоришта јоште живи управо на свим пијацама васцеле светске савремене садашњости, упркос егоистички заслепљеним моћницима, и упркос свеприсутном орвеловском великобратовљу.

Очекивао сам да ћу на овај и овакав парадокс наилазити и током читања приповедака које су уследиле. Ипак, не. Књижевник Милорад Павић, дубоко у унутрашњости романа Хазарски речник сакрио је разлику између мушког и женског „примерка“. Књижевник Чедо Недељковић ништа није сакрио, него је јавно и отворено, само на једном месту, посегао за разумном стварности, као од старине задатом, и природи човека одговарајућој. Овде, у овој Збирци приповедака, та разумна стварност дата је само у тој једној приповеци, као подсећање на лепоту једне могуће људскије стварности, и као наду за будућност. А потом се, укупношћу наратива ових приповедака вратио у ону стваралачку позицију којом се сведочи – о стварности која није дорасла људској природи.

У широком тематском луку, ова Збирка-роман (са поглављима: 1. Тужна стварност, 2. Љубав и патња, 3. Људи и судбине, 4. Заборављени) обухвата многа болна питања суровог, јадног и тужног савременог света, у којем обичан човек пати под притиском невидљивих, али увек присутних моћника, а нема снаге ни воље да нешто мења. У том стању, које траје и траје, моћне државе кроје судбину малих народа, отимају њихова природна богатства; сиромашни живе од бедне потрошачке корпе; стари и усамљени су потцењени и заборављени; присвајају се туђа памет и рад; моралне вредности су посрнуле, па је новац постао циљ и средство да се лагодно живи; себичлук је постао начин живота; љубав и пријатељство само повремено пропламсавају, али су, као и породица, у кризи.

Суштина ове књиге може се свести на старо питање шта је човек и колико је човек човеку нечовек. Онај који је моћан, и има, лако подређује оног који нема па мора да прихвати учину и понижење да би добио стан и бољу плату.

Новац има чудотворна својства. Њиме се може купити све – моћ, туђи идентитет, савест, лепа жена. Човека често наводи на зло. Јуда Искариотски је издао Христа пољупцем у леви образ (Јудин пољубац као симбол лицемерја) да би добио 30 сребрњака. Шекспир у Тимону Атињанину каже да злато може ружно учинити лепим, добро лошим, старогла младим, кукавицу храбрим. Љубав према новцу као патологију жигосао је Стерија у Кир Јањи. Ето, постоје и људи који служе новцу уместо да новац служи њима. Потпуно измењене улоге. Интересно повезивање, засновано на новцу, често има мафијашки карактер. То је добро илустровано причом Симпозијум у Тренту, на коме је тема била медицина, фармацеутска индустрија и морал. Испод академске углађености, међусобног уважавања и стручне аутономије неки независни учесници осећали су да је све то само један окрутни систем „ја теби, ти мени“, али тешко је било то јавно рећи, јер су све покривали „научни ауторитети“. Академску атмосферу пореметила је Лина Мајски која је прво саопштила да је, за разлику од многих, на симпозијум дошла о властитом трошку па нема потребе да се било коме удвара, а затим је својим питањима „увредила“ научну и стручну елиту. Питала је: „Да ли је циљ медицине и фармакологије да буде што више здравих, или болесних? Да ли је уопште могуће да се број болесних стално повећава, а да

се животни век стално продужава? Да ли се вештачки стварају болесни, да би се продало што више лекова? Је ли нормално да се норме за густину костију утврђују на жени између двадесет и тридесет година? Значи ли то да сви старији имају остеопорозу и да морају куповати лекове против те болести?“ Питања су остала без одговора, и у сенци прича о хуманој мисији фармакологије и њеном доприносу јавном здрављу. Хипократ и Мојсије Мајмонидес су се превртали у гробу.

У књизи је дато више прича о изопачујућој моћи новца. *Отворио душу* карактеристична је прича о томе. Човек се сети сведоброг Бога кад западне у огромне тешкоће, кад га спопадне неизлечива болест и то обично у дубокој старости. Тако је и у овој причи. Ђорђеви циљеви су да зна и да има; а на питање да ли постоји поштен богаташ одговара са „да“, и као пример наводи Ернста Сименса. Сматра да је сасвим логично чувено америчко питање: „кад си паметан зашто ниси богат“. При том се занемарује мутно порекло велике имовине многих великих богаташа. Мржња према онима који су стекли нечасним средствима служи му као погонско гориво за лични напредак. Чини се као да је њему потребан непријатељ као инспирација за пењање ка врху. А како је он остварио све своје циљеве? Да ли увек часно? Сада, кад је у тешкој болести, он се преиспитује. Размишљајући о смислу живота, моли Бога да му узме душу и спаси га даљих мука. Исповеда се свештенику који није само исповедник него и сапатник. Подлегао је примамљивој понуди, у ствари притиску мрачних сила да његова фирма Асклепије, за огроман новац (четири милијарде фунти, Крезово благо), произведе препарат антисексин којим ће се спречити демографска експанзија државе Ипсилоније која има огромна а неискоришћена природна богатства. Наталитет не сме да угрози хуманитет. Иза понуде тих мрачних анонимуса стоји најмоћнија држава Иксерија. Ако не прихвати понуду преузеће његов истраживачки тим, уништити му компанију. Прихватио је понуду, компанија је у року од две године произвела препарат за „стерилизацију паса луталица“. Али у Ипсилонији је, због тога препарата, стао живот. Вода и реке су постали жућкасти, пси се нису парили, петлови нису табали кокошке, пастуви нису опасивали кобиле, брачни другови нису водили љубав. Као спасилац (злочинац у улози спасиоца) појавила се најмоћнија држава Иксерија, али су, у накнаду за то, компаније те државе добиле концесију за експлоатацију дијаманата и нафте на сто година. И Ђорђе је постао грешник, помогао је злочинцима да остваре паклену намеру. Свештеникова реченица, оцена Ђорђевог понашања, звучи као упозорење свим среброљупцима: „Није тебе искушавао Господ да ли си веран правди и њему, него те је искушавала и мамила лакомост твоја.“

Да ли негде постоји суд о коме говори Иво Андрић, суд који сазнаје и објављује све што је међу људима било тајно, казује све што је остало прећутано и нерешено, исправља све што је икад било наопако и криво, враћа све што је утајено или отето, досипа ономе коме је закинуто, одасипа тамо где се пресипало. На питање да ли постоји такав суд, Андрић одговара са „да“ и саветује: Буди храбар, поштен и постојан, човекољубив, разуман и праведан и такав суд ће постојати свуда где твоја нога ступи. [Сасвим је сигурно да је Андрић био свестан неостваривости ових (идеалних) циљева али их је дао као референтни систем човечности коме треба тежити у одговарајућој разумној мери.]

И прича *Споменик* на Ртарском гробљу опет говори о опакој примамљивости новца. Човек је будаком убио кириције које су се враћале са једног вашара, али је за то окривљен и робијао други. Но, савест је дошла по своје. И он се, при крају, исповедио и молио Бога да му узме душу и спаси га мука. На споменику му пише (то је за живота тражио): „Опоганих душу“. Да ли се тим покајањем искупио?

У народу, ђаво је оличење зла (што има корене у библијским легендама). Он је анђеотпадник који се побунио против Бога и лаковерне људе наводи на грешне путеве.

Књижевник Чедо Недељковић није одолео ни овој теми (приповетке *Сатана у ноћној посети* и *Болнички разговори*). Из њих избија уверење да је ђаво онолико јак колико су људи лакоми и опседнути баханалним уживањима и тежњом да имају што више. Приповетка Сатана у ноћној посети препуна је неке језе од које се диже коса на глави. Опет се за лек треба вратити народу који је створио изреку „бежи као ђаво од крста“, а кад те салете нечастиве силе, прекрсти се три пута и бићеш спасен. [Ђавољи науми и могућа спасења, једно и друго, неумитно прате природу и судбу људског бивства, те отуда и исповедне приповетке обраћања Вишњем, у четвртог поглављу.]

Мали човек, онај са „социјалног дна“ и овде је незаобилазна тема. *Обућар* (истоимена прича), иако у пензији, и даље крпи изношену обућу (многи немају новац да купе нову), јер о његова леђа су се окачили два унука и ћерка. Зет је са тастовим парама од продате куће одмаглио у Немачку и од њега нема ни трага ни гласа. Обућарево „епохално откриће“, посебне ципеле које спречавају шлог и многе болести искористили су други. Сад, на Бежанијском новом гробљу, поред великог гранитног споменика са бистом првог српског канди сервисера, налази се споменичић Младомиру Симићу, обућару, који му „подигоше захвална ћерка и унуци“.

Љубав, као мушко-женски однос, многи су покушали да дефинишу; али, колико људи толико дефиниција. Отуда је у праву Рабиндранат Тагоре који каже да је љубав бескрајна тајна, јер нема ничега што би је могло објаснити. У љубави све је могуће: да у два тела станује једна душа, да љубав препорођује, да се брачни друг доживљава као приватно власништво, да је брак гробница љубави, да овде не важи правило колико даш толико добијеш, да је љубав патња; да је љубав неверство и развод, остављена деца. Свега тога има помало у овим причама. Чини нам се да ову тему најбоље репрезентује приповетка *Болнички разговори* у којој три пацијенткиње интелектуалке имају по једну ноћ да „изврну“ себе, да искрено и отворено осветле и своју тамну страну. Уместо коментара цитираћемо шта каже монахиња Анастасија обраћајући се Борки која вара мужа:

Рајски створе, варала си мужа својега, а преварила си себе, јер онај ко вара мора бити преварен. Обуздај своје неразумне нагоне, смири појудне жеље. Душа мора бити спремна да се бори против блуднога беса. Сатана улази и кроз затворена врата, заводљиво вреба човека на сваком месту, нуди искушење у дугиним бојама, али то искушење је провера нашег духовног стања, наше честитости.

Има у овим приповеткама туге и бола, потцењених и увређених, мучног стицања хлеба; има заборављених, напуштених и усамљених, узорног труда и борбе за успех, мафијашења и отимања, мрачних сила, пријатељства, љубави и неверства, покајања. Много је тежак живот који живимо, и ово није она стварна стварност, коју бисмо желели.

Милоје М. Ракочевић